

≡ **A la recerca d'una memòria perduda**

ARMENGOU, Montse; BELIS, Ricard. *El comboi dels 927*. Barcelona: Rosa dels Vents i Televisió de Catalunya, 2005. 363 pàgines.

El comboi dels 927 és l'adaptació feta pels mateixos autors, Montse Armengou i Ricard Belis, del documental homònim produït i emès per Televisió de Catalunya (30 minuts, 7 de març de 2004). També n'hi ha una versió televisiva en castellà, que va ser emesa per La 2 de TVE (*Documentos TV*, 7 de febrer de 2005). Partim de la premissa, per tant, que ressenyem un producte de qualitat, ja que el reportatge s'ha emès com a mínim en dos dels programes més prestigiosos de la televisió.

El comboi dels 927 és la història de gairebé un miler de republicans espanyols exiliats a França acabada la guerra civil espanyola, els quals, sense saber-ho, pujaren en un tren de mercaderies que va tenir un destí tràgic: Mauthausen.

El llibre és deutor del documental televisiu, cosa que no s'ha d'entendre en

un sentit limitador. Actualment els diversos llenguatges i formats periodístics es complementen i es juxtaposen, i d'aquesta manera s'enriqueix, en el cas dels treballs ben fets, el discurs textual, l'oral i el visual. És a dir, allò que s'ha escrit, allò que s'ha dit i allò que es veu. Aquesta és —que coneguem— la tercera vegada que Armengou i Belis publiquen un llibre que té el seu origen en uns reportatges homònims d'investigació de televisió. Els tres treballs tenen la voluntat clara de rescatar de l'oblit històries silenciades per la repressió franquista, “amanida amb el silenci de la democràcia”, bo i citant una expressió afortunada dels periodistes.

El volum segueix el mateix estil narratiu i testimonial que el documental. Els mateixos autors reivindiquen la vigència i el valor del reportatge periodístic d'investigació històrica basat en dos grans eixos metodològics: la recerca i la interpretació dels documents —la investigació—, i el valor i la aportació dels testimonis —l'entrevista—. Tot això combinat amb l'assessorament d'alguns historiadors, com Rosa Toran, una de les veus acadèmiques més reco-

negüdes a Catalunya quan es parla de l'estudi dels camps de concentració nazis. Com a conseqüència d'aquests tres factors neix un text lúcid, ben escrit i enormement corprenedor pel què i el com s'explica. El lector interessat descobrirà, per exemple, el galdós paper de les autoritats franceses per forçar els republicans espanyols a abandonar França de totes totes, en contrast —pasada la primera reacció de rebuig— amb una actitud més solidària dels ciutadans francesos. Els autors també intenten demostrar, a través de l'anàlisi de la correspondència de l'època, que és molt difícil que aquestes mateixes autoritats no sabessin del cert el terrible destí final del comboi. “Potser Aristide Soulier o el prefecte de la Charente no sabien que la destinació del tren era Mauthausen però sí que sabien que era un viatge sense retorn per als espanyols (...) Tenien clar que la destinació final d'aquelles famílies era ser exterminades per les autoritats alemanyes” (p. 102).

És igualment interessant —per si en quedava algun dubte o encara existeix algun incrèdul revisionista— l'anàlisi de la complicitat del règim de Franco amb l'extermini dels republicans espanyols, de qui aquella incipient dictadura es desentengué a propòsit. Els autors documenten, per exemple, diverses cartes enviades pels alemanys al Ministeri d'Afers Estrangers espanyol, en les quals preguntaven si el govern espanyol estaria disposat a acollir els milers de “rojos” instal·lats als camps de concentració francesos sota ocupació alemanya. No hi hagué resposta oficial per part del govern espanyol. En aquest sentit, el llibre aprofundeix i demostra el paper

bel·ligerant contra aquests exiliats del ministre, i cunyat de Franco, Ramón Serrano Súñer. “El silenci de Serrano Súñer va condemnar aquells republicans” (p. 249). La investigació històrica i el testimoni dels entrevistats coincideixen una vegada més.

Totes les persones que han sobreviscut a un camp de concentració nazi coincideixen a afirmar que *allò*, aquell horror, no es pot explicar amb paraules. En el transcurs del relat, Armengou i Belis sembla que no es puguin aguantar i fer només de periodistes, ja que expressen dubtes i sentiments. Es pregunten com va ser possible socialment aquell infern: “Què els va passar, als alemanys? Com és que un nombre tan significatiu d'éssers humans es va lliurar a dissenyar una maquinària de patiment i extermini tan sofisticada?” (p. 209). S'interessen per la solidaritat entre els espanyols dins del camp: “En un context on es matava per una mica de menjar, on la convivència constant amb la mort feia sortir el millor i el pitjor de cada persona, s'establia un ordre de prioritats a l'hora de salvar els uns i condemnar els altres?” (p. 145). Parlen de la necessitat de recuperar la memòria històrica i col·lectiva d'aquests espanyols que ni durant la democràcia han vist reconegut plenament el seu testimoni en la defensa de les llibertats: “Pablo Escribano s'emociona quan, en el seu petit apartament de París, ens confessa la tristesa de sentir-se oblidat pels seus conciutadans que ara gaudeixen d'una democràcia, sense recordar els que van lluitar —i alguns morir— per aconseguir-la” (p. 284).

El llibre és prologat pel president del govern espanyol José Luis Rodríguez

Zapatero. Al president socialista ningú li podrà negar la sensibilitat envers els exiliats espanyols de la guerra civil. Fins ara ha estat l'únic president d'un govern espanyol que ha visitat oficialment Mauthausen (8 de maig de 2005), on va retre homenatge als republicans espanyols assassinats, i ha engegat diverses iniciatives per mirar de compensar moralment i institucionalment els supervivents. En aquest sentit, és també digne d'esment l'esforç del govern de la Generalitat de Catalunya presidit per Pasqual Maragall. Entre les iniciatives aprovades hi ha la creació del Memorial Democràtic, "la institució que desplegarà les polítiques públiques adreçades a la recuperació, commemoració i foment de la memòria democràtica".

La publicació d'*El comboi dels 927* és, des del periodisme d'investigació, un

pas més en el reconeixement a tots els vençuts de la guerra civil, oblidats fins fa ben poc. L'historiador Josep Fontana, en el pròleg a un llibre de Rosa Toran titulat *Els camps de concentració nazis. Paraules contra l'oblit* (Edicions 62, 2005), conclou: "Ens cal aprendre que el genocidi nazi no és un fenomen estrany i llunyà, sinó un exemple d'una amenaça que no hem aconseguit d'assegurar-nos que no tornarà a passar. Ens cal per això seguir llegint i seguir informant-nos i, sobretot, reflexionar molt més, i actuar en conseqüència".

Al llibre de Montse Armengou i Ricard Belis hom hi trobarà informació i reflexió sobre uns fets inexplicables però ben reals, a través d'una lectura convincent.

Miquel Peralta

219

≡ **Comunciar la Paraula**

SRAMPICKAL, Jacob; MAZZA, Giuseppe; BAUGH, Lloyd (eds.). *Cross Connections: Interdisciplinary Communications Studies at the Gregorian University. Saggi celebrativi per il XXV anniversario del CICS*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 2006.

Si al principi existia qui és la Paraula, com diu l'evangeli de Joan, i la "bona notícia" es transmetia mitjançant ella, al llarg dels segles molts cristians han expressat el missatge cristià a través l'art, la música o la litúrgia, i els teòlegs han arribat a dominar aquests llenguatges. Per això

s'imposa avui dia la necessitat de formar teòlegs que dominin els nous llenguatges, com el televisiu i el cinematogràfic, la imatge. Aquesta és una de les tesis d'aquest recull d'articles promogut pel Centro Interdisciplinare sulla Comunicazione Sociale, agregat a la Pontificia Università Gregoriana, de Roma, promoguda pels jesuïtes, una de les ordes religioses que més han apostat per la comunicació i la seva relació amb la teologia, la psicologia, la sociologia, la filosofia o la moral. Per això són interessants els plantejament del debat que es formulen a l'inici del llibre el cardenal de Milà i jesuïta Carlo Maria Martini i el superior general de la Companyia de

Jesús, Peter-Hans Kolvenbach, els quals elaboren el marc pel qual es mouran els diferents articles, escrits en anglès i italià la majoria.

Editat en motiu dels vint-i-cinc anys del CICS i els setanta-cinc anys del jesuïta Robert White, director de la revista, el llibre fa un plantejament interdisciplinari de la comunicació de l'Església catòlica, en un to entre celebrador i acadèmic. De fons, hi ha el debat de si els mitjans de comunicació han d'estar al servei de l'evangelització o si han de ser mers mediadors de notícies relacionades amb la institució i, si es pot, amb el missatge. Passant pels telepredicadors als Estats Units o pel director de cinema polonès Kielowski, les preguntes plantejades són conegudes pels qui es dediquen a estudiar la comunicació dins de l'església: com han de proclamar l'església i els creients el missatge cristià? Quines són les millors formes comunicatives per a l'educació religiosa? Amb quin llenguatge s'ha de comunicar l'experiència espiritual? Totes aquestes preguntes en un moment en què el debat sobre la dimensió pública de la fe està agafant relleu.

Fins fa molt poc la comunicació dins i fora de l'església passava pel voluntarisme o pel silenci. La constatació que cap d'aquestes dues estratègies afavorien ni la institució ni el missatge ha fet que cada vegada més s'aposti per professionalitzar els gabinets de comunicació i per la formació dels periodistes encarregats de la informació religiosa. En aquest sentit, Franz-Josef Eilers sosté que la missió de l'església passa per comunicar la Trinitat, la revelació i

l'encarnació en les vides i experiències de persones que són testimoni explícit en aquest "complex i ambigu món d'avui". En aquest sentit, posa d'exemple la Mare Teresa de Calcuta, que considera el millor exemple i la més eficaç comunicadora de l'evangeli, ja que la seva persona "irradiava tots els valors i actituds cristianes". En paral·lel a aquesta comunicació més encarnada, el debat central és sobretot dins dels mitjans. En aquest sentit, la periodista catalana afincada a Roma, Míriam Díez, distingeix dos vessants: per una banda, el periodista religiós i, per l'altra, la comunicació de l'Església catòlica com a institució obligada a comunicar, ja que la "no-resposta" va en contra seu. En aquest sentit, Díez defensa que el periodista religiós no ha de ser necessàriament creient, i el fet d'anomenar-la "informació religiosa" és més pel tema de què es tracta que no pas per qui la realitza. D'aquí que una altra de les tesis de fons del recull d'articles sigui que els comunicadors de l'Església facin un esforç teològic per donar un sentit cristià a la realitat que ens envolta i alhora es passi a una major professionalització i especialització del periodista religiós.

El camí és llarg i aquest tipus de llibres serveix per posar en evidència les mancances comunicatives d'una institució amb dos mil anys d'història que té un gran missatge per comunicar perquè configura el sentit de moltes vides, però que no ha sabut comunicar aquesta "bona notícia" precisament en els espais qui se li dediquen.

Anna Roig Llort

≡ *Els protagonistes de la cultura: dels escenaris al públic*

BUSQUET, Jordi. *Els escenaris de la cultura. Formes simbòliques i públics a l'era digital*. Barcelona: Trípod, 2006.

En *Els escenaris de la cultura*, Jordi Busquet s'endinsa en un àmbit complex i polisèmic com és el de la cultura i aprofundeix en el treball que ja havia endegat amb *El sublim i el vulgar. Els intel·lectuals i la cultura de masses* (Proa, 1998). La diferència fonamental entre l'un i l'altre, a més de l'aprofundiment d'alguns temes i idees exposades en el primer llibre, ha estat que les reflexions crítiques de l'autor que s'intuïen en la primera obra aquí es desenvolupen des d'un posicionament personal, arriscat i rigorós. No obstant, si bé és cert que tot el llibre pot funcionar com un manual, tant per l'amplitud i l'intent de síntesi de la multitud de temes de què tracta, com per la possibilitat de consultar els capítols de manera independent, també ho és que supera el que tradicionalment s'entén per un manual, és a dir, no només hi trobem el compendi dels diferents temes des d'un posicionament pretesament neutral i objectiu, sinó que l'autor es posiciona sobre determinades interpretacions pel que fa a la manera d'entendre aquest tema tan complex que és la cultura. No és, per tant, això, un defecte sinó la seva gran virtut.

Amb tot, presenta el concepte de cultura i avisa de la seva complexitat, buscant la crítica distant dels diferents conceptes. Proposa una mirada reflexiva i

sense complexos cap a la cultura, que permeti un aprofundiment crític i rigorós davant la constant exaltació subjectiva dels fenòmens culturals.

Aquest aspecte ja es fa evident quan l'autor comenta: "perquè els escenaris són essencials, però també ho són els individus i el públic, autèntics protagonistes de la cultura". D'alguna manera, Jordi Busquet, com a sociòleg, té molt present un dels dilemes que sempre han estat presents en el pensament sociològic: el dilema estructura/individu o sistema/agent. És a dir, en aquesta obra no només hi ha un intent de presentar el tema de la cultura des d'un punt de vista estructural o sistèmic sinó que contempla també el tema de les accions humanes, allò que en els estudis culturals i de la comunicació també s'ha anomenat "teories de la recepció". Resulta curiós que els plantejaments més estructuralistes i funcionalistes han estat molt presents en els estudis de sociologia de la comunicació i de sociologia de la cultura, però en la tradició de la recerca comunicativa el pes de les estructures o, a l'inrevés, el poc pes que s'ha donat al paper dels individus o al públic ha estat una constant en els estudis de comunicació. Les teories que s'han acostat a observar els assumptes comunicatius des del punt de vista de la recepció han estat escasses.

L'anomenada teoria de la recepció s'inicià a la Universitat de Constança en 1967, amb la conferència de H. R. Jauss "La historia literaria como provocación a la ciencia literaria". Per Jauss, a d'altres escoles, els lectors, els oients o els espectadors han desenvolupat un paper mínim. En canvi, amb les teories de la

recepció, el públic no només és la part passiva, un objecte que simplement reacciona, sinó que constitueix un element important de transformació. És a dir, la vida de l'obra literària o artística no es pot concebre sense la participació activa d'aquells a qui va dirigida. Un dels precedents de la teoria de la recepció de Jauss és Walter Benjamin. No és estrany, doncs, que les reflexions de Benjamin estiguin presents al llarg de tota l'obra de Jordi Busquet.

Benjamin és, sens dubte, un dels pilars en què se sustenta teòricament el nostre autor en aquest llibre. Walter Benjamin és un dels primers autors que va observar i va avançar molts dels temes que s'estan discutint actualment en relació amb el concepte de cultura i els canvis tecnològics que s'estan produint al començament del segle XXI. Per Benjamin, a la dècada dels trenta del segle passat, la reproducció en sèrie efectuada mitjançant la tècnica possibilitava que allò reproduït se submergís en la massa. En el futur, l'art i la cultura no estarien delimitats a un públic minoritari i elitista. Ja en aquelles dècades Benjamin veia les possibilitats de mitjans com la fotografia i el cinema per parlar d'una recepció massiva. Amb les noves tecnologies, la recepció seria col·lectiva i simultània, contràriament a la privada i aïllada que oferia la tradició.

Amb *Els escenaris de la cultura*, Jordi Busquet vol exposar les principals teories sobre la cultura posant l'accent en la concepció humanista i la concepció antropològica, tot aprofundint en el coneixement dels diferents fenòmens culturals característics del món actual.

L'autor fa una crítica de les dues grans

visions de la cultura (la concepció humanista i la concepció antropològica). En la primera part del llibre critica la visió humanista, en la qual roman una visió elitista i classista de la cultura. Defineix aquesta cultura humanista com a selectiva, normativa, carismàtica, fruit d'un procés iniciàtic que s'assoleix a través d'un llarg i complex procés educatiu, jerarquitzadora i vulnerable. La intenció de Busquet amb aquesta crítica és "ampliar, renovar i dinamitzar la concepció humanista de la cultura de manera que contempli tota mena de manifestacions culturals" i, sobretot, és partidari "que les formes de consum i participació culturals deixin de ser un luxe privatiu o un patrimoni exclusiu de determinats individus o grups socials".

Per poder sustentar millor aquest plantejament ens parla també d'una visió més antropològica, per així incorporar, en la segona part del llibre i en la tercera, el concepte d'estil de vida, tot parlant de les cultures alternatives o dels nivells culturals, i introdueix un dels àmbits clau per a l'estudi de la cultura, "la distinció" de Bourdieu. Jordi Busquet és un estudiós de l'obra de Bourdieu, i resumeix de manera brillant les idees que l'autor francès va exposar sobre el gust com a criteri de distinció social. Bourdieu, realitza una anàlisi extraordinària sobre la genealogia del domini simbòlic i refuta el pensament general que considera la cultura com un àmbit de consens i de reunió entre diferents grups socials. La cultura és alhora un privilegi i un instrument de dominació simbòlica.

Però malgrat que assenyala com a cabdals els estudis de Bourdieu, Jordi Busquet critica el fet que l'autor francès

reproduïx a la seva obra una antiga divisió entre nivells de cultura: alta cultura, cultura popular i cultura pretensiosa, “es tracta d’antics esquemes mentals fortament arrelats que analitzen la cultura des d’una perspectiva estructuralista, aristocràtica, i que resulten anacrònics en l’actualitat per analitzar les característiques que presenta el consum cultural a les societats contemporànies”. Per completar l’anàlisi de Bourdieu és actualment imprescindible tenir en compte alguns factors, com l’expansió de la cultura de masses, les modes culturals o els processos de globalització cultural.

A la quarta part del llibre ens introdueix, des d’un punt de vista teòric, conceptes com “nació”, “ideologia” i “democratització cultural”, que els trobem clarament connectats al concepte de cultura i que han generat una àmplia literatura científica en els estudis teòrics de la comunicació, la ciència política i la sociologia. A la cinquena part del llibre s’incorporen àmbits d’estudi com la cultura popular, la cultura de masses, les indústries culturals o la cibercultura. La crítica que fa l’autor dels conceptes de cultura de masses i d’indústria cultural li permetrà tenir “el terreny lliure per entrar a explicar, amb voluntat com-

prensiva, les característiques de la cultura mediàtica, que apareix com un concepte més adequat i més precís per explicar les característiques de la cultura actual”.

Finalment, a la sisena part, es dona pas als protagonistes de la cultura. Com molt bé recull a les conclusions, podem afirmar, seguint Giddens, que la revolució tecnològica ha contribuït a desancorar espacialment i temporal la cultura, fent possible el naixement de nous espais i noves formes de participació social que impedeixen, en bona part, el component classista que ha anat associat a la cultura fins a l’actualitat.

En definitiva, ens trobem davant d’un llibre imprescindible per a qualsevol que vulgui treballar o aprofundir en els estudis sobre la cultura, les seves bases teòriques, el tractament que li han donat les diferents escoles i tradicions de recerca en l’àmbit de la comunicació, i per conèixer nous temes i àmbits que han estat tradicionalment relegats a un segon pla en els estudis de la sociologia de la comunicació. *Els escenaris de la cultura* és una obra d’una densitat teòrica extraordinària però alhora dotada d’una gran claredat i senzillesa expositiva.

Alfons Medina

≡ *La revisió necessària*

ÁLVARO, Francesc-Marc. *Els assassins de Franco*. Barcelona: L’Esfera dels Llibres, 2005.

Cap a finals del 2005, en Francesc-Marc Álvaro va publicar un assaig polí-

tic, on, el marc d’una lluita per l’hegemonia ideològica, es pregunta sobre el relat que s’ha fet i s’està fent de la lluita antifranquista, la transició i l’establiment de la democràcia a Espanya. Álvaro es proposa no tant explicar la transició com impugnar-ne el relat.

Atès que a Catalunya l'explicació del franquisme (i l'abans i el després) està sobretot orientada des d'investigadors i publicistes que s'autoqualifiquen d'esquerres, només pel fet de replantejar-se fins a quin punt és consistent allò que s'explica, força el mateix autor a posicionar-se enfront un determinat pensament esquerranós. I és aquí on apareix el component més de combat polític que té aquesta obra. En veritat aquest caràcter és inherent a qualsevol treball en el marc de les ciències socials, si bé es pot fer de manera més o menys rigorosa o honesta, o amb més o menys gràcia. En el cas del llibre d'Álvaro, no s'indueix el lector a pensar que està davant un treball estrictament acadèmic, ni s'amaga "l'ou". Ans al contrari, el propòsit immediat de l'autor és ben evident ja en la mateixa portada, quan diu "un judici particular del franquisme i dels que van deixar-lo morir al llit". A més, el text té una càrrega iconoclasta, en el sentit que es disposa a trencar alguns mites i desemmascar algunes actituds i, fins i tot, persones. Per capturar l'atenció del lector, no s'escatimen recursos, començant pel títol. En realitat, el mateix títol captura l'essència del missatge: Franco va morir al llit, però hi ha segons qui que argumenta com si alguns haguessin estat a punt d'assassinar-lo. I no va ser el cas, com és ben conegut.

Ara bé: aquí comença un debat historiogràfic rellevant. Què explica el final del franquisme i l'adveniment de la democràcia? Álvaro, que diu no voler-hi entrar, no pot evitar, per contrast, desmentir segons quines interpretacions i posa damunt la taula algunes de les seves insuficiències. Sigui com sigui, encara

que sigui per exigència "del guió", Álvaro ha de carregar les tintes. En efecte, l'autor passa la línia que s'havia, en principi, fixat i dóna alguna clau per explicar el procés, tot prenent partit. És a dir, quan a la mateixa portada es fa una referència als "que van deixar-lo morir al llit", ¿s'està afirmant, tal vegada, que Franco hagués pogut ser apartat del poder i executat? I és més, s'està sostenint que alguns van ser còmplices del franquisme ja que van consentir que morís al llit? Si l'autor insisteix per aquesta línia, pren un camí complicat perquè, en aquestes circumstàncies, hom li podria exigir que ell expliqués tot aquest procés. Però, ràpidament, l'autor retorna al seu punt inicial: discutir la versió dominant dels fets i participar en el combat per l'hegemonia ideològica, amb la finalitat de desplaçar un determinat pensament d'inspiració d'esquerres per un altre arrelat a la tradició més noble del liberalisme democràtic.

Aquest llibre ha de ser vist pel que és i no pel que no és. No es tracta d'una tesi doctoral i, per tant, no pot ser jutjada com si ho fos. El llibre és un assaig polític, en el qual fa una aportació personalíssima, per tal de promoure el debat per entendre la situació política present assumint que cal entrar a fons en allò que es diu sobre la transició a la democràcia, tot desemmascarant algunes impostures i, a la vegada, tot autoexplicant-se. Així mateix, el llibre és una aportació modesta al debat d'abast internacional de com tractar i avaluar els adversaris de la democràcia liberal-representativa, siguin d'una banda o de l'altra. Es tracta d'un gran debat ideològic que toca qüestions importants sobre l'eventual existència de

totalitarismes bons i dolents, sobre la relació entre fins i mitjans. En definitiva, sobre el debat que intenta respondre a la pregunta de si del mal en pot sortir el bé.

La bondat de l'assaig resideix també en com està escrit. Álvaro intenta desplegar els arguments d'una manera racional i, diguem-ho, liberal, és a dir, sabent que no hi ha dogmes o, si n'hi ha, són pocs i que, per tant, la realitat és per definició complexa, hi concorren molts punts de vista. És per això que els capítols del llibre no són tots iguals: hi ha un capítol de memòries; hi ha un capítol (prou ben trobat) en què es fa una caricatura en la qual es (des)dibuixa un militant de Bandera Roja ideal, en el qual Álvaro reuneix molts dels trets que caracteritzarien els seus companys, segons l'autor; hi ha, també, el capítol ja esmentat de la transcripció de l'entrevista entre l'autor i un amic del PSUC, o la visita mèdica d'un personatge de l'antifranquisme (i ara amb un quadre de "pujolofòbia).

Més enllà de la virtut principal del llibre, la de qüestionar dogmes i fer preguntes pertinents, també hi ha algun perill evident, però no menys important: la frontera difusa entre la impugnació del relat i el plantejament d'un relat alternatiu. Com que pot no quedar prou clara la distinció, Álvaro deixa al descobert un flanc per on pot rebre més atacs. En el fons, es tracta de determinar, i per això cal fer un cert esforç, quina distància hi ha entre el que és una revisió del relat històric i el revisionisme com a pretesa escola historiogràfica, que malda per infiltrar-se en l'acadèmia.

Una darrera reflexió que cal fer és que, amb aquest llibre, Álvaro té la gosadia de posar deures (si bé, a qui vulgui

que li siguin posats, però) als historiadors del nostre país. Cal que facin un altre esforç per acabar d'explicar tot el procés de la transició i perquè evitin caure en la reconstrucció d'un passat inexistent, com de vegades sembla que es vulgui fer a l'empara de la idea de la recuperació de la "memòria històrica". El debat no és ni senzill ni està exempt de duresa. Quan s'analitza el franquisme i, per extensió, la resistència al franquisme, constatant que va durar prop de quaranta anys i es va superar com es va fer, els interrogants que emergeixen són d'una cruesa considerable: per què va durar tant? Per què tanta gent va consentir? Tot era per la repressió o hi havia acceptació i, per tant, el franquisme comptava amb més legitimitat del que es voldria avui que hagués tingut? Qui callava atorgava? Quan Álvaro planteja que cal saber més sobre l'antifranquisme, és inquietant rellegir les paraules de Max Weber que, en referència al debat sobre l'ètica de la convicció i la de la responsabilitat, diu que el mandat del polític és que s'ha de resistir al mal amb la força, si no, et fas responsable del seu triomf. Escatir aquesta qüestió respecte al franquisme encara està pendent. I segons quina sigui la resposta, i aquí es veuria una preocupació de fons d'Álvaro, s'entén millor el present de Catalunya i, en conseqüència, del seu futur, que, de fet, encara està per escriure. Sigui com sigui, el llibre d'Álvaro ha de ser llegit i valorat en el seu just terme. Tot i que no dóna respostes definitives, fa preguntes que són pertinents i que no poden ser bandejades alegrement si no és que ens volem fer trampes.

Jordi Argelaguet i Argemí

≡ **Internet: información, comunicación y organización social**

KATZ, J. E.; RICE, R. E. *Consecuencias sociales del uso de Internet*. Barcelona: UOC, 2005, 418 páginas. (Edición original: *Social Consequences of Internet Use: Access, Involvement and Interaction*. Cambridge: The MIT Press, 2002.)

El pasado 17 de mayo se celebró por segundo año consecutivo el Día Mundial de la Sociedad de la Información o, simplemente, el Día de Internet. Este hecho es significativo de la época que estamos viviendo: la era de la información y del conocimiento. Una época de cambio que afecta a todas las esferas de la vida y tiene uno de sus más claros “impulsores” en las tecnologías de la Información y de la comunicación (TIC).

Todas las sociedades son sociedades del conocimiento, ya que ha sido este el recurso fundamental en la organización del poder, la riqueza y la calidad de vida en cualquier época. Lo que es específico de nuestra sociedad no es que sea del conocimiento, sino el hecho de que en ella la producción y generación de conocimiento y el procesamiento de información tiene una base tecnológica de nuevo tipo que permite que esa información y ese conocimiento sean difundidos y procesados en tiempo real a escala planetaria en el conjunto de los procesos que constituyen la actividad humana, como sostiene Manuel Castells.

Internet como aplicación paradigmática de la tecnología de la información y la comunicación es un medio de comunicación, de interacción y de

organización social que se articula tecnológicamente como red de redes de ordenadores capaces de comunicarse entre ellos. A pesar de su corta historia internet ha demostrado lo que ya sabíamos de otras tecnologías: las personas adaptan las nuevas tecnologías según sus necesidades e intereses, y su uso depende de los valores y la cultura de la sociedad que las acoge, como nos recuerda Jane Abate en *Inventing Internet* (Cambridge: MIT Press, 1999).

Siguiendo esta perspectiva, el libro de Katz y Rice analiza las consecuencias de internet en tres ámbitos de las actividades de comunicación humana: acceso a la tecnología de internet, participación con grupos y comunidades a través de internet, y el uso de internet para la interacción y la expresión social. Este análisis se aleja tanto de las perspectivas utópicas como distópicas de las consecuencias de internet, posicionando su estudio como una visión sintópica.

El concepto de sintopía hace referencia a internet como parte de un tejido de comunicaciones y de interacción social muy extenso, que aborda las sinergias entre los diversos medios de comunicación y las actividades *on line* u *off line*. El término sintopía tiene su origen en dos palabras griegas *sin* (junto) y *topía* (lugar), por lo que la palabra significa “lugar junto” o “lugar común”, que es como los autores ven internet.

Tras una primera aproximación a los conceptos que enmarcan su análisis, el libro se divide en tres partes relacionadas con cada uno de los ámbitos del estudio. En cada una de estas partes se hace un recorrido por los principales resultados y análisis realizados hasta el

momento, mostrando tanto la perspectiva utópica como distópica de las consecuencias del uso de internet. Una vez hecho esto, los autores presentan los datos recogidos en su investigación para, mediante su análisis, refutar las perspectivas anteriores y mostrar las consecuencias sociales de internet desde una visión sintópica. Por último, también presentan algunos ejemplos significativos de cada uno de los ámbitos de estudio. En este sentido, tenemos que destacar el esfuerzo que han realizado los autores para recoger las fuentes tanto de la visión utópica como distópica, por lo que el libro se constituye como una gran base bibliográfica de estudios sobre las consecuencias sociales de internet.

El primer ámbito de análisis hace referencia al acceso a la tecnología de internet. Los autores utilizan el concepto de acceso en sentido restringido: si una persona con esfuerzo (o sin él) puede acceder a un ordenador conectado a la red y es capaz de utilizar dicho ordenador para encontrar contenidos o para comunicarse con otros. Tras recoger las visiones utópicas y distópicas, Katz y Rice analizan el acceso a la tecnología de internet a través de los datos recogidos en su estudio.

El concepto de brecha digital tradicionalmente hace referencia al acceso o al uso de internet por cuestiones relacionadas con el sexo, la edad, los ingresos, la formación, la raza y la etnia. Sin embargo, el análisis de los datos recogidos permite detectar otras tres brechas relacionadas con la cohorte de cuando las personas comenzaron a usar internet, el conocimiento de internet y las bajas, es decir, personas que dejan de

utilizar internet. Según los autores, la brecha relacionada con el primer grupo de variables, a pesar de su importancia, tiende a atenuarse. Mientras que las variables relacionadas con las nuevas brechas digitales comienzan a ganar importancia.

El segundo ámbito de análisis hace referencia a la participación cívica y comunitaria, centrándose sobre todo en las implicaciones políticas. El concepto de participación (en inglés, *involvement*) requiere la implicación de una persona con otras o su interrelación con ellas y esta asociado a unos costes y unos beneficios tanto individuales como colectivos.

Los datos analizados por Katz y Rice coinciden temporalmente con las elecciones norteamericanas de 1996 y 2000. En este sentido, los autores destacan la decepción de las perspectivas utópica y distópica en cuanto a las modestas consecuencias del impacto de internet. Bajo una perspectiva sintópica, internet se constituye como un espacio más de información que se integrará con el resto de los canales y procesos presenciales de comunicación. Internet no se preve que se constituya como una forma masiva de socialización política.

Por último, el tercer ámbito de análisis aborda la interacción y la expresión social. La interacción social hace referencia al intercambio de información entre personas y grupos on line como las influencias de la interacción *on line* en la comunicación *off line*, tanto presencialmente como a través de otros medios de comunicación. Por expresión social se entiende el material que crean las personas o grupos para exponer sus

critérios, intereses o talento. Esto supone también un reflejo o característica de las personas o grupos que producen el material.

El análisis de los datos realizado por Katz y Rice nos muestra las interacciones que existen entre las actividades on line y off line y constata que internet no aísla de la sociedad sino que comunica con ella. El uso de internet está positivamente relacionado con la sociabilidad y la interacción. Internet es un entorno social habitado por individuos bastante sociables. De nuevo se destacan las relaciones entre los procesos *off line* y *on line*. Además, aquellos individuos que tienden a ser más introvertidos pueden ampliar sus contactos sociales mediante internet.

Tras el análisis de los datos de su estudio, los autores se sumergen en temas relacionados con la identidad y destacan que internet se ha utilizado para fomentar ampliamente la expresión del individuo y la interacción en campos como la política, las artes, el ocio... A pesar de examinar los usos individuales de internet, Katz y Rice hacen hincapié en las consecuencias sociales de estos usos y su contribución

a la creatividad humana y al capital social tanto individual como colectivo.

El último capítulo del libro recoge las conclusiones de los tres ámbitos de estudio y las relaciona con las teorías del capital social, aproximándose a las consecuencias e implicaciones que el uso de internet tiene en relación con estas teorías a partir de un análisis de los datos disponibles.

En resumen el libro de Katz y Rice, autores de una solvencia intelectual avalada por su trayectoria investigadora, nos permite una aproximación analítica y rigurosa a las consecuencias sociales del uso de internet. Su aproximación recoge tanto las visiones optimistas de internet como las pesimistas de una manera sistemática. Esto les permite concebir una nueva aproximación —sintópica— basada tanto en el conocimiento teórico de las investigaciones que se están llevando a cabo como en el análisis de los datos disponibles. Internet no es tan solo un nuevo medio de comunicación, internet es el tejido de nuestras vidas en este momento. No es futuro. Es presente.

Francisco Lupiáñez

≡ *(Sur)realisme al salvatge oest*

BUSTO, Anna; MACIÀ, Marc; SABATÉ, Margarida. *L'humor gràfic a la premsa de Lleida, 1883-1975*. Lleida: Ajuntament de Lleida. Institut Municipal d'Acció Cultural de Lleida; Pagès Editors, 2005 (La Banqueta; 33).

La qüestió és un pèl enrevessada i cal desplomar-la. Té raó Josep Carner quan el 1925 escriu que pels catalans la ironia “és un instint compensador, una defensa natural contra l'elefantiasi insuportable de la nostra Obvietat”. Ara bé, d'aquí a voler amagar sota les estovalles noucentistes tot un país que s'alimenta d'obvietats, doncs passa que

la Catalunya ideal es devorada per la Catalunya real.

Amb les obvietats no s'hi juga, perquè, d'acord, és cert, les obvietats per òbvies s'obliden, però sempre acaben ressuscitant. En aquest país hi ha una obvietat més alta que la Pica d'Estats i que, ves per on, no es sap veure: Lleida és la única demarcació catalana que no té mar. La sentència no és cap estirabot, ja que sense aquest fet natural no es pot entendre el caràcter dels lleidatans i de la província més extensa de Catalunya. Un territori sense blau infinit és una geografia que es submergeix a la terra i neda amb els braços de la supervivència. I els lleidatans xapotegen, històricament, la realitat de la natura d'una forma tan bestial que el realisme fa aigües i s'acaba convertint en surrealisme.

Sí, la qüestió és tan surrealista que en ple segle XXI Lleida encara no s'ha explicat. Cap disciplina s'ha atrevit, o se n'ha sortit satisfactòriament, per fer visible la "Terra Ferma", "Ponent" o "el salvatge oest". Qui més li ha esgarrapat la cara ha estat (i està sent) el periodisme, i aquesta dada és una altra obvietat, com sempre, oblidada. També és surrealista que ara un petit tast, però saborós, de Lleida vingui de l'humor gràfic. Sí, aquest gènere periodístic menystingut, però d'una vàlua i necessitat pel país, la societat i la professió injustament mesurats, escassament estudiats i perpètuament ignorats.

Bé, ja tenim el pollastre a les mans: *L'humor gràfic a la premsa de Lleida, 1883-1975*. El títol de l'obra ja ho diu tot, però interpretativament el surrealisme no ens abandona, ja que, políticament partim d'un monarquia fins

arribar a una altra monarquia; socialment dels barrets de copa a les minifaldilles i periodísticament del renaixentista *Lo Garbell* (1883) a la falangista *La Mañana* (1938), avui encara diari —democràtic— de referència a Lleida. Els autors (Anna Busto, Marc Macià, Margarida Sabaté) han sabut esquarterar l'humor lleidatà: la Restauració, la Dictadura i la República, i la Guerra Civil i el franquisme. Per aquests mapes desfilen capçaleres (en compto quaranta), autors, temes i el més interessant: la reproducció generosa i clara dels retalls visuals de l'humor de Ponent.

A primer cop d'ull és un humorisme totalment planetari, és a dir, triturar la crua realitat i arrebossar-la per fer-la mengívola i digerible com cap més gènere periodístic acostuma a saber fer amb tanta rapidesa, punxa i encert. Però l'humor lleidatà sap cuinar alhora la boira (surreal) i el caragol (real) com una recepta pròpia. Mirem un plat. Què dir del via crucis etern de la línia Noguera Pallaresa! Un tren projectat a mitjans del segle XIX i que havia d'anar de Lleida a França. No es va inaugurar fins al 1924 i fins al 1951 no va arribar a la Pobla de Segur i allà va morir. La premsa lleidatana ja va enterrar, gràficament, el 1905 aquella línia a un nínxol amb una calavera tocant la guitarra davant el marbre. Ni al clot, perquè aquell tren encara (dis)funciona avui, tot i que el trenet de la bruixa és més ràpid i segur. Aquest exemple és metàfora de Lleida i el seu humor. Sembla com si qualsevol modernitat al trepitjar territori lleidatà quedés rovellada a pas de bou per forces ancestrals i misterioses. Només cal pensar en

l'AVE gallinaci i de nyigui-nyogui que camina avui i tots els maldecaps i frustracions que arrossega com a vagons.

Pas a pas, perquè, com és obvi, la premsa lleidatana s'amaneix abundantment amb els temes locals, però ho fa amb aquest all i oli de (sur)realisme tan olorós, saborós i vistós que ens enlaira al veure al paper gats conduint automòbils; vaques amb Vespa; senyors amb caps de llonganissa; o bussos a un carrer de secà. És la mirada profunda de publicacions com *Lo Gat del Famades*, *El Perro*, *Toca-ferrol*, *Satanàs*, *Lo Maco-Lindo*, *El Polichinela*... Que ens ensenyen que a Lleida la realitat és l'arbre arrelat i el surrealisme el préssec de juliol que se'ns desfà a la boca.

Baixem de la copa i observem que la Lleida d'aquest llibre és la de la capital del Segrià, ansiosament urbana, encercladament rural, però un intuïtiu tast de l'esbellegament lleidatà. Faltaria (quina gran obra!) veure què passa, humorísticament, a la resta de les comarques lleidatanes i potser desco-

briríem una filosofia sorprenent. En tot cas, és una Lleida boirosa en el temps perquè avui Ponent és un interrogant clavat en el territori que es debat entre la tradició i la modernitat, entre el front del *carajillo* i el *caliqueño* i el front d'internet i el turisme rural. Avui l'humor a la premsa lleidatana —i catalana— és blanc de fantasma que no espanta; *light* de tabac sense nicotina i políticament correcte de societat de parvulari. La gent té la pell molt fina i l'humor d'ahir, avui, l'únic que aconseguiria és que els humoristes entressin i sortissin tot el dia dels jutjats o la presó. Les arrels del realisme i els fruits del surrealisme fan por, molta por, però per als agosarats, aventurers i herois una recomanació: visitin Lleida, caminin, parin l'orella, descluin els ulls i aviat començaran a descobrir el tresor més ben guardat dels lleidatans: *arrabentar* de riure enmig d'aixades i telèfons mòbils.

Francesc Canosa

≡ *Periodismo para minorías*

APEZARENA, José. *Periodismo al oído. Los confidenciales: de las cartas manuscritas a Internet*. Barcelona: Debate, 2005.

Periodismo de masas empieza a ser hoy, a principios del siglo XXI, un oxímoron. El periodismo durante el siglo XX ha sido el arma más potente que ha tenido el sistema para controlar las reac-

ciones de la ciudadanía. No en balde la expansión del concepto periodismo de masas está vinculada estrechamente al auge de los fascismos, del comunismo y a la supuesta transparencia y expansión de la democracia entendida a la americana. Desde la teoría de los efectos, el periodismo de masas ha mostrado su preocupación por conocer cómo controlar a la ciudadanía con la información. Pero otro periodismo, más auténtico a mi parecer, el que pone la información al servicio del conocimiento de los

ciudadanos, ha sido siempre asunto de unos pocos.

Lo que suelen contar los medios de comunicación de masas es sólo la parte que quieren trasladar las fuentes interesadas. La revelación de una información a pesar de la fuente, el giro agravado del periodista contra la fuente, la traición a ese compincheo que supone al periodista figura dócil, es la perla que se encuentra en pocas ostras informativas. La información más relevante de muchos acontecimientos que en el mundo han sucedido la saben siempre unos pocos. En el futuro se puede democratizar el periodismo, cuando paradójicamente deje de ser de masas. Pero, mientras tanto, el simulacro funciona. Aunque cada vez menos. En eso me ha hecho pensar la lectura del libro *Periodismo al oído. Los confidentiales: de las cartas manuscritas a Internet*, del periodista José Apezarena.

Apezarena sitúa el nacimiento de los confidentiales a la sombra de la verdad de la carta privada. En alguna otra ocasión he hecho hincapié en la autenticidad de la información que proporciona una carta, siempre que la carta no sea un andamiaje para la literatura. La carta aporta una verdad en tanto que es un tipo de comunicación confidencial cuyo contenido está vedado a todo aquel que no coincida con el destinatario. La carta también vehicula una verdad de alto interés para quien la recibe, puesto que se trata de un tipo de comunicación personalizada. La carta se constituye en ese almacén, a veces diminuto, de verdades. No en vano, los confidentiales son informaciones privadas que iniciaron su recorrido en el periodismo a través de las

cartas. Luego la tecnología acompañó a estas informaciones para privilegiados: primero con el fax y ahora a través de Internet.

El confidencial está muy lejos del café para todos periodístico. Al contrario de lo más burdo del periodismo de masas, el confidencial se construye sobre las bases de una geometría variable de la información. El confidencial pone a disposición de un público absolutamente segmentado la información que puede necesitar para entender mejor el mundo, habitualmente el mundo del poder político, económico y social. Pero me permito subrayar que sobre esta base de periodismo para unos pocos se construye una máxima del periodismo que los periodistas de los medios de más éxito han olvidado, si algún día la retuvieron. Déjenme que el propio Apezarena retrate la situación: “[los confidentiales] tiene en cuenta quiénes son las personas que los reciben y su nivel de conocimientos, y por tanto la selección responde a sus campos de interés más claros”. Sí, señores, aunque parezca increíble, periodismo centrado en el lector —el cliente al fin— y no periodismo centrado en los propios periodistas.

Los periodistas que hacen los confidentiales procuran trasladar a sus suscriptores informaciones que no llegan a los medios de comunicación que todos conocemos. Ese es el preciado objeto de deseo: la información que las fuentes no cuentan a los periodistas de diarios o de televisiones o la que no les dejan publicar sus jefes de sección. Esa es la información que sirve a quien quiere mover su mundo. Pero también hay en los con-

fidenciales paletadas de arena: los resúmenes de informaciones que todo el mundo conoce, el colaboracionismo periodístico con fuentes que quieren exportar su verdad y el enmascaramiento con opinión de la falta de informaciones confidenciales. Esas son las fronteras del negocio periodístico de los confidenciales.

Y hablando de negocio, queda claro que los confidenciales demuestran que existe la vida del periodismo más allá del volumen. Me explico. Los medios de comunicación suelen basar su viabilidad en las grandes magnitudes: muchos compradores, mucha rotación, muchos lectores; mucha carne vendida a la publicidad. Los confidenciales se encuentran en los antípodas de este marco empresarial. Se trata de buscar la información que más pueda interesar al público del medio y cobrarla a un precio alto. La información que no llega gratis a las redacciones es la que vale dinero. Ese es el principio. Sobre la otra, sobre la que llega gratis, a veces el público debería cobrar, aunque fuera mediante un seguro de enfermedad que cubriera las intoxicaciones informativas. De todos modos, mucho queda por avanzar en eso de la información de pago, puesto que, según cuenta Apezarena, los confidenciales se pagan con el dinero de las instituciones y las empresas en las que trabajan quienes se suscriben a ellos. Poner dinero del bolsillo propio sería la mejor campaña para los confidenciales.

Del mismo modo que los confidenciales proporcionan, en el mejor de los casos, las informaciones que necesitan unos cientos de personas para retener o para ocupar el poder, también el perio-

dista que busca y difunde la información de los confidenciales comparte ese poder. Y esta característica común a cualquier periodista político o económico, ser el poder en la sombra, en los confidenciales se multiplica. A veces ese reclamo es tan fuerte que los confidenciales (también los medios que no lo son) se lanzan a un periodismo salvaje y olvidan que el periodismo es básicamente un método: el conflicto. El conflicto debe ser la guía del periodista cuando busca la información. Ese conflicto entre fuentes debe provocarlo el periodista antes de su publicación. De otro modo, se traslada el conflicto al público. Y cuando eso sucede siempre pierde el público, puesto que no sabe cuál es la información de fiar.

Recoge también el libro de Apezarena el papel que tiene y tendrá Internet como medio de distribución de las informaciones confidenciales, pero nada más. No propone otra cosa para Internet que ese buen canal de transporte de las informaciones, ahora sin el soporte papel. Internet, en el marco de la información confidencial y para públicos muy segmentados, tiene otro papel que cumplir. Y ese “big bang” ya empezó.

Finalmente, obvio, para no manchar la reseña, las opiniones políticas que, como veneno inoculado en arteria, recorren algunos renglones redactados por un periodista conservador, antisocialista y que luce corbata malva de Hermès.

Es este, en definitiva, un libro que se enmarca en el análisis de la periferia del periodismo. Un libro que reflexiona sobre una de las cuestiones que generaciones de profesores han situado en los

marjales de la investigació sobre el periodismo. ¿Qué no se ha dicho ya sobre la noticia, el reportaje o sobre los artículos de opinión? ¿Qué sobre los diarios de referencia dominante y los diarios políticamente dominados? Pero cuánto cuesta a los que tratan sobre periodismo abrir el enfoque más allá de

lo que todos vemos. Apezarena, por su carrera profesional, lo ha abierto. Y propone una visita y un análisis sobre los confidentiales: un producto informativo que se vende como poseedor de alto valor y que busca a la minoría siempre.

Lluís Pastor

≡ **FotoPres, el gran apaparador del fotoperiodisme espanyol**

FotoPres'05. Barcelona: Fundació "La Caixa", 2005.

El certamen FotoPres, convocat per la Fundació "La Caixa", ha aconseguit, amb els anys, convertir-se en un dels millors indicadors de l'estat de salut del fotoperiodisme espanyol. La convocatòria d'aquest certamen té lloc cada dos anys i integra dues modalitats: per una banda, el concurs de fotografia de premsa i, per una altra, l'aposta per la fotografia documental gràcies a la concessió de sis beques destinades a desenvolupar projectes més personals —projectes que massa sovint no tenen el recolzament dels mitjans de comunicació—. Els treballs premiats en l'última edició surten publicats ara en el llibre-catàleg *FotoPres'05* i també es poden contemplar en les exposicions itinerants que s'organitzen a diferents ciutats espanyoles.

El reportatge guardonat amb el primer premi és d'aquells que difícilment es poden oblidar; l'impacte en l'espectador que el contempla és simplement esfereïdor. Es tracta d'una sèrie de fotografies

titulada "Morir tan a prop, seqüència d'un naufragi" i mostra la desesperació d'un grup d'immigrants per aferrar-se a la vida poc després que la seva embarcació hagi bolcat en plena nit. Són deu imatges brutals, captades pel fotògraf *free lance* Juan Medina, que mostren descaradament el drama de la immigració clandestina. Algunes de les persones que apareixen en les imatges no aconseguiran fer-se amb un salvavides i moriran ofegades instants després, davant la impotència de l'equip de rescat i del propi fotògraf. Observar aquestes imatges i saber que mostren els últims moments de vida de les persones fotografiades provoca un impacte terrible.

La lluita del poble palestí contra l'ocupació israeliana és la temàtica abordada pel Raúl Gallego i guardonada amb el segon premi. La visió que dona l'autor d'aquest conflicte s'allunya de les imatges tòpiques que sovint trobem a la premsa. Gallego se centra en un col·lectiu poc visible: el de les dones palestines enfrontant-se amb pedres i ràbia als tancs i fusells israelians. Aquest jove reporter, antic estudiant de la Facultat de Comunicació Blanquerna, és, des del meu punt de vista, un representant emblemàtic del millor reporterisme

actual, un reporterisme que ha quedat en mans dels *free lance* i que obliga a dominar diferents eines comunicatives. Gallego treballa com a productor i càmera de televisió però el seu domini del llenguatge visual li permet utilitzar la càmera fotogràfica amb la mateixa perícia. Alhora, és capaç d'escriure excel·lents cròniques i locutar qualsevol tipus d'informació davant la càmera. Tot això treballant, ja ho he dit, com a reporter *free lance* i quan encara no té trenta anys.

El treball de Javier Arcenillas "Premdam, The Kingdom Charity History", guardonat amb el tercer premi, s'emmarca en el que podríem anomenar l'estil més clàssic de l'assaig fotoperiòdic: una mirada molt personal i propera als habitants d'un centre psiquiàtric de Calcuta. Les seves imatges en blanc i negre constitueixen una metàfora universal dels exclosos, d'aquells éssers humans que, per culpa d'una malaltia mental, no han pogut integrar-se a la societat; éssers condemnats a la marginació i a la solitud.

L'apartat de beques a projectes constitueix, des del meu punt de vista, l'aposta més encertada del certamen FotoPres, ja que permet als guardonats iniciar o concloure treballs documentals que molt sovint queden exclosos dels circuits dels mitjans de comunicació. Per als fotògrafs que opten a aquestes beques, FotoPres constitueix una excel·lent oportunitat per aconseguir tirar endavant aquests temes més personals i menys "mediàtics".

En l'edició del 2005, els autors becats han estat: Patric Tato, amb el treball "2012, 'descampant' Madrid", en què documenta els espais on s'haurien cons-

truit les instal·lacions esportives si aquesta ciutat hagués estat la seu dels Jocs Olímpics del 2012; Fernando Moleres, amb el tema "Les maquiles, frontera de Mèxic-EUA"; Héctor Mediavilla, amb "La sape congoleza"; Fosi Vegue, amb "Extremunció", una reflexió visual al voltant de l'església espanyola per mitjà de la fotografia dels seus temples i altres llocs de culte; Sergi Camara, amb "Europa, tan a prop, tan lluny", i Carma Casulá, amb "Vida en la transició de Peter", un estudi sobre els canvis a la ciutat de Sant Petersburg.

Crida l'atenció observar que els sis fotògrafs becats i els tres premiats són *free lance*, és a dir, són autors que treballen de manera independent sense mantenir una vinculació directa amb cap mitjà de comunicació. Això reforça la meua creença que sosté que el millor reporterisme actual l'estan desenvolupant fotògrafs independents que aposten de manera decidida pels seus propis projectes, al marge dels encàrrecs dels mitjans de comunicació. En aquest sentit, resulta reveladora la reflexió que feia Ryszard Kapuściński en una entrevista recent: "Cap dels 20 finalistes de l'última edició del premi Lettre-Ulysses de l'art del reportatge, del qual sóc membre del jurat, treballa en mitjans de comunicació. Tots van haver de deixar les seves feines per dedicar-se al gran reportatge. Aquest gènere s'està traslladant als llibres perquè ja no té cabuda en els diaris, tan interessats en les petites notícies sense context". Una situació que ens hauria de fer reflexionar sobre quin és el compromís actual dels mitjans de comunicació amb la realitat.

Com bé diu el text de presentació del

llibre *FotoPres'05*: “Aquest certamen, a més de difondre el treball més destacat dels fotògrafs, convida el públic a reflexionar sobre els grans temes d'actualitat i la manera en què es presenten en diaris i revistes, amb l'objectiu de revelar

alguns dels mecanismes que intervenen en la comunicació contemporània i fomentar una mirada crítica sobre el nostre entorn”.

Sandra Balsells

≡ **Sobre la lectura: tècnica i ideologia**

CASSANY, Daniel. *Rere les línies. Sobre la lectura contemporània*. Barcelona: Empúries, 2005. *Tras las líneas. Sobre la lectura contemporánea*. Barcelona: Anagrama, 2005.

Tot i que ja havia publicat treballs teòrics i pràctics sobre la didàctica de la llengua, el llibre que va convertir Daniel Cassany en un referent va ser *Descriure escriure*, publicat el 1995. Aquest volum, que partia de la seva tesi de llicenciatura, va servir perquè molts lectors (entre ells l'autor d'aquesta ressenya) es plantejessin seriosament qüestions com ara les diferències principals entre el codi oral i l'escrit, el procés d'adquisició de les competències d'escriptura o la importància de la memorització de les regles gramaticals a l'hora d'escriure un text. Va ser un llibre útil en la mesura que proposava una aproximació sistemàtica al procés de composició, que de vegades encara es planteja d'una manera vaga i més o menys misteriosa. A l'altre plat de la balança, en aquell llibre es trobaven a faltar els antecedents clàssics (la retòrica d'Aristòtil, la poètica d'Horaci, els preceptivistes del Renaixement), que ni tan sols apareixien a la bibliografia final, dedicada de manera

quasi exclusiva a obres anglo-saxones i espanyoles, en aquest ordre.

El 1996, Daniel Cassany va publicar *La cuina de l'escriptura*, un manual de redacció que traduïa a receptes pràctiques els ensenyaments teòrics del llibre anterior. De manera clara i amena, facilitava instruccions sobre la construcció de paràgrafs, l'arquitectura de la frase, els nivells de formalitat o la jerarquia de la puntuació. Novament hi trobàvem absències clamoroses, un cert encotillament en els preceptes i, més perillós encara, un divorci explícit entre llengua i literatura. La literatura hi era considerada una mena de parent extravagant —si no subversiu— de la llengua, i per tant era exclosa de l'aprenentatge de l'escriptura. En tot cas, tots dos llibres van ser traduïts al castellà i van tenir una influència innegable en l'ensenyament de l'escriptura, una influència que podríem considerar en gran mesura positiva.

L'últim llibre de Daniel Cassany ha aparegut de manera simultània en català i castellà. Es tracta de *Rere les línies (Tras las líneas)*, subtítulat *Sobre la lectura contemporània*, un recull de treballs prou diversos que s'aproximen a diverses facetes de la lectura. El rerefons del llibre és la convicció de l'autor que l'operació de llegir és cada vegada més difícil i complexa,

ja que exigeix una elevada competència tècnica en àmbits canviants.

El perill d'aplegar textos procedents de diferents estudis, articles i projectes de recerca és la manca de coherència. Al costat d'àmbits contemporanis com ara la lectura sobre la pantalla, la lectura en altres idiomes o la lectura de la ciència, Cassany hi ha inclòs el capítol titulat *Llegir la ideologia*, on, a partir dels ensenyaments de Michel Foucault, Mark Horkheimer i Paolo Freire, fixa els fonaments que, segons ell, han de guiar tota lectura crítica. És en aquest capítol, ideològic i no tècnic —que potser hauria merescut un llibre a part—, on es fan explícits els tres nivells de lectura: llegir les línies (el significat literal), llegir entre línies (els missatges implícits) i llegir rere les línies (la ideologia de l'autor). Així, Cassany analitza eslògans i eufemismes coneguts de tothom, com ara “Per la pau”, “No a la guerra”, “Aigua per a tots” o “Danys col·laterals”. És en aquestes pàgines on l'autor, per regla general pragmàtic i gairebé positivista, fa afirmacions tan diguem-ne parisines com la següent: “La llengua no existeix (...) L'única cosa que realment existeix és el discurs”.

Tret d'aquest capítol, la tria s'ajusta a la visió que té Cassany de la lectura com a construcció social que evoluciona de manera històrica. Així, dirigeix la mirada cap a fenòmens tan rabiosament

actuals com la fiabilitat de les dades d'Internet o el protocol dels xats i els correus electrònics. Pel que fa als textos que analitza, es troben als antípodes de la literatura: una carta al director (seguida de les interpretacions dels estudiants), els cartells públics de diferents països o el prospecte d'un medicament. És cert que es tracta d'exemples ben reals, si bé no és menys cert que el lector pot acabar fastiguejat després de llegir nou pàgines dedicades a una insulsa carta al director. Tot el que es guanya en realisme es perd en plaer o en estètica, que ve a ser el mateix.

Com a curiositat, Daniel Cassany adverteix que el llibre incorpora tres mentides deliberades, que el lector només podrà identificar si consulta una determinada pàgina web, l'adreça de la qual no és facilitada. Aquesta maniobra lúdica es pot entendre com la insinuació que és necessari l'ajut de la lectura electrònica per completar el missatge del llibre. És l'ocurrència d'un autor que no sempre satisfà les nostres expectatives, però que manté una personalitat acadèmica, un ritme de treball i sobretot un interès per la divulgació que sovint trobem a faltar en els seus col·legues. Els llibres de Cassany continuen contribuint a fixar l'agenda dels estudis aplicats a la llengua en aquest país.

Vicenç Pagès Jordà